

származású volt. Városi képviselők, főtisztviselők és más közéleti emberek idehaza, de került belőlük járásbíró, közigazgató, megyei jegyző, főispán, államtitkár, országgyűlési képviselő, sőt egy ideig miniszter is volt a redemptus utódkból.¹⁴

Az utókor nem felejtette el az úttörő redemptusokat, s mikor arra került a sor, először is azok jeles embereit vették sorban, hogy az utaneveikben megmaradjon a nevük, emlékkük... Ők voltak Turkeven a jáskun redemptió helyi lefetémenyesei, akik talán nem is gondoltak akkor arra, hogy a szorgalmas munkájuk, élniakarásuk, noszralgiájuk nyomán szabad Nagykun-város, majd pedig az első között Rendezet Tanácsú — úgyis mondhatnánk — járási jogú város lesz. Ez a gondolat vezette a keveket arra, hogy a redemptus őseik neveit a város utcáinak elnevezésével örökítsék meg.

Hágymágy Sándor

Bujdosó levették a Bakonyban

Sok katonaszökevény kálváriáját ismerjük, akik 1945 első hónapjaiban életüket mentve minden lehetőséget felhasználva bujkáltak a nyilasok által birtokolt országrészben, bevonulási parancsot megtagadó fiatalok történeteivel azonban még adós a helytörténeti irodalom. Gyűjtőmunkám eredményeként nemrég sikerült három bakonyi fiú bujdosásának történetét felderítenem. Közülük ketten, Koncz Lajos és Szalczser György buzdításomra többoldalas kéziratban örökítették meg a veszélyes három hónap történetét. Tallózzunk egy keveset ezekben az emlékezősekben!

... 1944 végén megjelentek a hírhedt falragaszok, melyek 16. évtől elrendelték a bevonulást... A hirdetésny határozottan leszögezte: Aki a bevonulási parancsnak nem tesz eleget, az katonaszökevénynek számít. A katona- és a leventeszökevény a helyszínen felkoncolandó. A plakát ugyanezt a megtorlást helyezte kiállításba a családoknak is, amely szökevényt bujtat."

Hosszú, gyöttrő tanácskozás kezdődött családi körben, majd a három fiú útnak eredt Pápára, hogy onnan a jelentkezési helyre, Sárvárra utazzon a rendelkezésnek megfelelően. Pápan betértek egyik tanárukhoz, hogy tanácsát kérjék, ... aki éppen ezt megelőzően töltött néhány napot a nyilasok fogdájában... Nagyon értelesen figyelmeztetett bennünket, hogy szentesed, megpróbáltatás, sőt pusztulás vár ránk, ha engedelmessékedünk a felhívásnak. Javasolta, hogy bujkáljunk a háború végéig, mely nem tarthat már sokáig."

A tanár tekintélye és az otthon vonzása nagy volt. A fiúk úgy döntöttek, hogy maradnak. Óvatosságból megvárták a besötétedést, majd a Tökerten keresztül elhagyták a várost. A hófödte szántóföldeken, réteken a falvakat kikerülve akartak hazajutni.

"A fehér hómezőn hamarosan eltevedtünk, s erre egy hatalmas kiáltás döbbentett rá bennünket. A háropogást észlelő német katona fegyverének závarzata csattan és Hali! felszólítás hallatszott. Azon pillanatban megtorlantunk, gyökerei vert a lábunk, s lélegzetünket is visszajuttattuk. Rémülten láttuk, hogy egy repülőgép áll előttünk. A pápai repülőtéren járunk. Dermedten vártunk, feszülten figyeltünk. Egyszer csak hallottuk, hogy a német katona futni kezd. A hó ropogásából biztosan kivettük, hogy tavolodik. Amint megbizonyosodtunk, hogy a német őt irányít tévesztett, lassan, lábujjhegyen elindultunk visszafelé. Amikor megfelelő távolságra jutottunk, futni kezdünk."

Sikeres megmenekülésük után különváltak egymástól. Szalczser Gyurka egyedül vágott neki a téli éjszának. Ő vállalta a kockázatot, többnyire az országoton haladt. Szerencséje volt, nem találkozott egyetlen lélekkel sem. "Éjféltkor hazaértem Bakonyra. Szüleim és testvéreim igen megörültek, amikor mindent elmeséltem nekik. Francis néném és Rozika néni pedig sírtak, mert Lali és Vili nem érkezett meg."

A másik két fiú útjáról Koncz Lajos számol be: "Nem mentünk az országon menni, mert ebben az időben fegyveres nyilasok őrizték a hidakat, ők álltak az útkereszteződésekben. A havas földeken pedig nem tudtunk tájékozódni, minduntalan eltevedtünk. A legnagyobb nehézséget a patakokon való átkelés jelentette. Többször beleestünk a vízbe, átázott nadrágunk szára jéggé fagyott."

Az éjszaka második felében, mikor teljesen elcsigázva, eltáplálódva a szomszédos község alatt bolyongtak dideregve, kakasszó figyelmeztette őket arra, hogy emberi település van a közelben. Miután felismerték a falut, megtalálták a hazavezető utat, s még hajnal előtt hazaértek.

Ezek után gondoskodni kellett megfelelő búvóhelyről. Nagynénjük a falutól két kilométerre fekvő majorban lakott két kislgyermekével. Ez a hely alkalmasnak látszott rejtőzködésre. Az épületcsoporton belül olyan zugot is ki kellett alakítani, mely komoly házkutatás esetén is biztonságot nyújt. Ez néhány napon belül meg is történt a család közreműködésével: ... A konyha nagy méretű cementlapokkal volt lefedve. Néhány ilyen lapot gondosan kivettünk a fal mellől, itt kezdtük meg a bunkerhez vezető alagút építését, mely az istállóban, a jászól alatt ért véget. Ennek közelében a pajtában, a tyúkok alatt volt a bunkerünk. Megfelelően kibéleltük szalmával, pokróccal. A bunkerhez vezető lyukat egy leszározott deszkával lehetett lefedni, melyre a hazbellek még egy rossz kocsikereket is tettek, s ha veszélyes helyzet alakul ki, takarmánytörmelékkel is behintették."

Az ellátás nem okozott gondot, a nagynéni és a szülők gondosan táplálták őket. Napközben és éjjel a lakásban voltak, csak ha idegen közeledett a majorhoz, akkor vonultak vissza az alagúton keresztül a rejtőhelyre.

¹⁴Szolnok vm. múltja-jelene. monográfiában Varga Sándor Frigyes: Turkeve leírása című tanulmánya. 374—375. old.

„Sokan olvastunk, de csakhamar meguntuk a rabságot. Többször kimentünk az istállóba, és ott tornászunk. Egyikünk rendületlenül nyomta a mellő fekvőtámaszokat, a másik kettő pedig hiven számlálta azokat. Versenyszerűen menti a dolog, vitatkoztunk, s megköveteltük egymástól a szabályos mozdulatokat. Vili nehezen akart belemlyugodni, hogy ő mindig vesztes maradt. Még az ingét is levetette, hogy túlgyejen rajtuk. Ez a próbálkozása sem sikerült, de közben a leterített ingét a borjú elérté és megette. Csak a gallérját hagyta meg.”

Nagy könnyelműen még a majorból is kimerészkedtek. Szalczser György így emlékezik erről: „Egyhangúan peregetik a téli napok. Egyszer Imre bátyámat rábeszéljük, hogy menjünk el vadászni. Ő hozott egy katonapuskát, és elindultunk a határba. Sűrűn havazott, valóságos hófűgöny volt körülöttünk, csak azért merünk vállalkozni erre a kalandra. Olyan területen jártunk, amely mindegyik községtől távol esett. Bátyám többször lőtt mezei nyúlra, elejteni azonban egyet sem tudott. Őt is, bennünket is szigorúan megdorgálták a szülők ezért a felelőtlenségért.”

Az aggódó család úgy látta, ha a három fiú együtt marad, előbb vagy utóbb bajt csinálnak. Egy időre külön rejtgettek hát őket. Szalczser Gyurka otthon bujkált. Éjszaka a lakásban volt, a nappalt melegen felöltözve a padlás rejtett zugában töltötte. Egyik reggel azonban igen zörgettek meg a lefűggyőzött konyhaajtót: „A konyhán át az első szobába surrantam, és a szőgleiten álló szekrény mellé bújtam. Édesapám ajtót nyitott. Nyilas csendőr lépett be, s azonnal a szobába tartott. Szorosan a fal mellé bújtam, reszkettem minden tagom, lélegezni is alig meriem. Hallottam a szívem dobogását. A csendőrt és édesapámat a szemben levő nagytükörben igen jól láttam.”

Szerencsére a csendőr nem pillantott bele a tükörbe, mert ott ő is megláthatta volna a reszkető fiút. Némi kérdőzösködés után távozott. A kaland után a három fiú egy ideig ismét a majorban bujkált. A szovjet csapatok közeledtével a szülők attól tartottak, hogy a magányos épülecsoport harcok célpontja lesz.

„Az utolsó előtti napon szekéren, dunyhák alatt szállítottak bennünket be a faluba. Amal néném és családja sem meri a majorban maradni. 1945. március 25-én, virágvasárnap felszabadult Bakonyország. Nemet el-lenállás nem volt. Az oroszok muzikaszóval vonultak be a faluba. Élükön Zámbo János bácsi jött azzal az orosz pilótával, akinek a gépét légiharcban lelőtték. Az estőernyővel kiugró pilóta a Zámbo-tanyán talált menedéket.”

Az egykori szökevények közül ma Szalczser György és Koncz Lajos tekintélyes általános iskolai tanárok, Réfi Vilmosból orvos lett, de ő már nem emlékezhett a kalandos és félelmes időkre, mert gépkocsibaleset következtében életét vesztette.

Huszár János

Sályi néprajz festményeken

Mikor egy falu néprajzáról, népi hagyományainak a jövő számára való átmentéséről beszélünk, akkor általában leggyejezre, leírásra, a régi tárgyak, eszközök, objektumok felmérésére, fényképezésre, vagy gyűjteményekben való megőrzésére gondolunk. Kivételes a festményeken, képzőművészeti alkotásokon való megőrkítés. Bar szép számmal van olyan festményünk és szobruunk, amely a magyar nép életének egy-egy pillanatát rögzíti és őrzi az utókor számára, ezekre eddig nem figyelt fel kellően a néprajztudomány, inkább csak a képzőművészet foglalkozott velük. Az is ritka nálunk, hogy egy-egy néprajzilag gazdag falu kiváló festőket vonzzon magához, akik azután művészi alkotássá formálva egy adott településhez kötődően örökítsék meg a hagyományos népelet tárgyi emlékeit.

A búkkajjai Sály község ebből a szempontból szerencsésnek mondható. Ez a völgyben fekvő, dombok, erdők koszorúzza, festőien szép falu nemcsak az írókat, költőket vonzotta magához, hanem a festőket is. Költő, író szülőtte is volt Sályban. 1783-ban itt született Terhes Sámuel, akinek verseir ajkára vette a reformkor Magyarországa, s a Nem úgy van már mint volt régen — kezdetű versét Erdélyi János népdalként közölte a Népdalok és mondák című. 1846-ban megjelent népköltési gyűjteménye első kötetében. 1803-ban ugyancsak itt született Balla Károly színművész, író, Debrecen első újságjának, a Debrecen—Nagyváradai Értesítőnek alapító szerkesztője. Itt járt iskolába Gárdonyi Géza, itt töltötte gyermekéveit Szederkényi Anna írónő. A nagy reformpolitikus, a magyar realista regény megeremítője, Eötvös József 1838—1841. között itt írta Karthausi című regényének java részét, több tanulmányát, versét, sőt író barátait: Trefort Agoston és Szalay László is meghívta sályi birtokára. Valóságos írókolónia volt akkor Sály. Hasonló festőkolóniának is otthont adott a falu, csak ennek a második világháború uráni években jött el az ideje.

Ez idő tájt a budapesti zeneakadémián folytattam tanulmányaimat, de 1945/46 telére hazakényszerültem Sályba, mivel tüzelőhiány miatt szünetelt a tanítás. A tavaszi jó időket várva tanultam, gyakoroltam odahaza. Egy délelőtt éppen javában játszottam Mozart A-dúr hegedűversenyét, mikor egy fiatalember kopogtatott be hozzánk: könyveket árult. Kölönsősen csodálkozva nézünk egymásra. Én azért, mert a háború borzalmai után ekkor éreztem át igazán, hogy most már csakugyan béke van, hiszen könyveket árulnak. Ő meg azon lepődött meg, hogy micsoda falu ez a Sály, ahol az Isten hata mögött Mozartot játszanak. A könyvárus Simon Ferenc festőművész volt, aki Csók István tanítványként végezte el a képzőművészeti főiskolát. Meleg beszélgetés után szétcztünk a faluban, s annyira megetszerte necki, hogy el-